

**TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL
MAJANDUSTEADUSKOND**

Majandusarvestus ja ettevõtluse juhtimine

Eleri Kask

**TÖÖTAJATE POOLT TAHTLIKULT TOIME PANDUD
FINANTSPETTUSTE RISKIDE MAANDAMISE MEETODID
MAJANDUSÜKSUSES**

Lõputöö

Juhendaja: Pille Kaarlõp, *MA*

Tallinn 2017

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. PETTUSTE TÜÜBID JA ALLIKAD	6
1.1 Pettuste tüübid	6
1.2 Pettuste põhjused ja kaasnevad riskid	12
1.3 Finantspettuste auditeerimine	15
2. FINANTSPETTUSTE ENNETAMISE MEETODID	18
2.1 Finantspettuste riskide maandamine.....	18
2.2 Pettusejuhtumite hindamine Eesti ja maailmapraktika näitel.....	22
2.3 Järeldused ja ettepanekud	30
KOKKUVÕTE	34
VIIDATUD ALLIKAD.....	36
SUMMARY	38

SISSEJUHATUS

Pettusel võib olla märkimisväärne sotsiaalne ja psühholoogiline mõju üksikisikutele, ettevõtetele, ühiskonnale ning majandusele tervikuna. Suure ettevõtte pettuse juhtumile järgnev krahh võib mõjutada nii ettevõtte töötajaid, hankijate töötajaid, pankasid kui ka investoreid. Kaudselt mõjutab see ka maksumaksjaid ja avalikke teenuseid, kuna väheneb suure ettevõtte tulumaksu panus riigikassasse. Pettus võib olla ka investering tulevastele kriminaalsetele tegevustele. Seetõttu on pettus kasvav oht nii kogu ühiskonnale kui ka majanduslikule õitsengule.

Pettuse uuringuid viiakse läbi regulaarselt eesmärgiga, et hinnata tõelist pettuste skaalat ning kahju ettevõtetele ning majandusele tervikuna. Avastused erinevad ning on keeruline saavutada tõelist probleemi ülevaadet, aga pettuse uuringud kõik viitavad, et pettused on erinevate arengutasemetega riikide ettevõtetes laialt levinud ning püsib senini tõsise ning kuluka probleemina. Pettuste riskid, mida mõjutavad kasvav globaliseerumine, konkureeriv turukeskkond, kiire tehnoloogiaareng ning majanduslangused, on jätkuvalt tõusujoones.

Pettuste tegelikku ulatust pole võimalik olemasoleva statistikaga hinnata. Pettus on oma olemuselt varjatud tegevus, mis tähendab seda, et pettuseuuringute tulemustesse jõuavad ainult avastatud pettusejuhtumid. See tähendab, et sellel osal pettustest, mis jäävad paljastamata või avalikustamata, statistika puudub. Ettevõtted, kus töötajate tahtlikult toime pandud pettusejuhtumid esinevad, ei taha riskida negatiivse kuvandiga ning saavutavad töötajatega kohtuvälised lahendid ettevõttesiseselt. Isegi kui globaalsete pettuseuuringute tulemused ei anna statistiliselt täielikku ülevaadet kõikide pettusejuhtumite kohta, siis vähemalt viitavad need probleemi sügavusele.

Kõik ettevõtted võivad olla pettuse riskide subjektid. Suured pettused on viinud organisatsioonide kokkuvarisemiseni, suurte investeringute kaotuseni, märkimisväärsete juriidiliste kulutusteni, juhtkonna vangistuseni ning äritegevuse lõpetamiseni. Avalikustatud pettuslikud käitumismaneerid juhtkonna poolt on mõjutanud negatiivselt ettevõtete mainet, brändi ning usaldusväarsust üle maailma.

Lõputöö eesmärgiks on leida meetodeid finantspettuste ennetamiseks ja tuua välja pettusejuhtumite alusel enamlevinud riskikohad. Selleks uuris autor pettuste erinevaid vorme ja põhjuseid. Tähelepanu sai juhitud pettuste põhjustele ning levinud petturi profiilile. Värsketest audiitorfirmade uuringutest selgus suurel hulgal statistikat, mis räägib tänapäeva pettuste trendidest. Uuringute eesmärk on pigem tuua tähelepanu ettevõtetele, et nad parendaksid või hindaksid oma pettuse riske. Lõputöös on keskendunud pigem finantspettustele.

Uurimismetoodina kasutas lõputöö autor SWOT analüüsi riskide hindamist ning pettusejuhtumite analüüsi meetodit.

Lõputöö autor leiab meetodeid finantspettuste ennetamiseks hinnates ettevõtte sise- ja väliskeskkonna pettuseriskide võimaluste, tugevuste, nõrkuste ja ohtude sümbioosi tulemusel ettevõtte riskistrateegia vajalikkust. Autor on hinnanud uuritud materjali põhjal finantspettuse riske, mille abil saab ettevõtte individuaalselt analüüsida oma vajadusi strateegia kujundamisel.

Autor toob välja pettusejuhtumite enamlevinud riskikohad rakendades finantspettusejuhtumi analüüsi pettuste tuvastamisel. Töös on kasutatud kohtulahendeid, audiitorfirmade ja teiste autorite uuringuid. Pettusejuhtumid valis autor välja kolme erinev riigi seast: USA, Itaalia ja Eesti, et anda võimalikult lai ülevaade riikide erisustest ja ühisosast. Finantspettuste juhtumianalüüsis toob autor esile pettusejuhtumi kirjelduse, pettuste põhjused ning, mida oleks saanud teha pettuse avastamiseks ning pettuse kolmnurga elemendid. Autor on hinnanud kõigi kolme pettusejuhtumi ohumärke ning vaadelnud neid läbi pettuse kolmnurga prisma.

Autor kasutab lõputöös ravusvahelisi auditeerimise standardeid (ISA), mis puudutavad üldisi eesmärke (ISA 200); audiitori kohustusi finantsaruannete auditeerimisel seoses pettusega (ISA 240); olulise väärkajastamise riskide tuvastamist ja hindamist majandusüksusest ja selle keskkonnast arusaamise kaudu (ISA 315) ning analüütilisi protseduure (ISA 520). Audiitorite kutsetegevuse standardid on kehtivad alates 15.12.2016 ja sisaldavad nõudeid ning rakendatavaid materjale. Samuti on lõputöö autor kasutanud audiitorfirmade PwC ja Ernst & Young audiitorfirmade uuringuid, mis annavad ülevaate globaalsest pettuste mastaabist ning jagab kvalitatiivset ja kvantitatiivset informatsiooni, mis aitab mõista tänapäeva pettuste trende ja tagajärgi. Iga kahe aasta tagant avalikustab ACFE samuti ülevaatliku pettuste uuringu, mis näitlikustab ja toetab audiitorfirmade faktilisi leide.

Lõputöö eesmärgi saavutamiseks on autor püstitanud järgmised uurimisülesanded:

1. anda ülevaade pettuse tüüpidest ja allikatest;
2. selgitada finantspettuste põhjuseid ja riske;
3. anda ülevaade finantspettuste audeerimisest;
4. teha ettepanekuid riskide maandamiseks hinnates majandusüksuse pettuste riske;
5. analüüsida finantspettustega seotud praktikat Eestis ja maailmas kolme pettusejuhtumi alusel;
6. koostada finantspettuste juhtumite ülevaade ning riskikohtade leidmine;
7. tuua välja olulisemad järeldused eelnimetatud finantspettuste praktika analüüsist ning pettuse riskide hindamisest.

Lõputöö autor toob ennetava riski hindamise ja pettusejuhtumite analüüsi põhjal välja võimalikke lahendusi ja ettepanekuid, millele võiks ettevõtte enam keskenduda.

1. PETTUSTE TÜÜBID JA ALLIKAD

1.1 Pettuste tüübid

Pettus on lai mõiste, mida tõlgendatakse eraldi läbi seaduste ja standardite, kus pettus esineb. Tsiviilseadustiku üldosa seaduse paragrahv 94 määratleb pettust kui isiku tahtlikku eksimusse viimist või eksimuses hoidmist temale ebaõigete asjaolude avaldamise teel, eesmärgiga kallutada isik tehingut tegema. Karistusseadustiku paragrahv 209 nimetab pettust kelmuseks, mis on teisele isikule varalise kahju tekitamise eest tegelikest asjaoludest teadvalt ebaõige ettekujutuse loomise teel varalise kasu saamise eesmärgil. Tsiviilseadustiku üldosa seaduses on oluline märksõna tehingu kallutatus ning karistusseadustiku kohaselt on keskmis varaline kahju teise isiku suhtes. See näitab, et mõiste ise on erineva suunitlusega ja kirjeldusega, aga sisuliselt saab tõlgendada samas kategoorias, kuna varalise kasu saamine võib olla ka tehingu tulemus.

Rahvusvahelised auditeerimise standardid defineerivad pettust kui tahtlikku tegu ühe või enama isiku poolt juhtkonna, isikute, kelle ülesandeks on valitsemine, töötajate või kolmandate osapoolte hulgast, millega kaasneb ebaõiglase või ebaseadusliku eelise omandamine kavaluse kasutamise kaudu. (ISA 240 2016: 5)

Föderaalne Õigustatistika Büroo (*Dictionary of Criminal Justice Data Terminology*) nimetab valgekraelist kuritegu vägivallatu kuriteona rahalise kasu saamiseks, mis on sooritatud pettuse teel isikute poolt, kes on oma ametialaselt staatusest, kas professionaalsed või poolprofessionaalsed ettevõtjad ning, kes kasutavad oma spetsiifilisi ametialaseid oskusi ja võimalusi; samuti vägivallatu kuritegu rahalise kasu saamiseks, mille puhul kasutatakse pettust ja mille sooritab ükskõik missugune inimene, sõltumata ametist, kellel on spetsiifilised tehnilised ja erialased teadmised ärist ja riigivalitsemisest (Spencer Pickett, Pickett, 2003: lk 11).

Pettuse terminoloogiat ühendab endas palju erinevaid definitsioone, kuid ühisosa on see, et

1. teguviis ise on vägivaldne.
2. isikul on kasusaamisaspekt,
3. sellega kaasneb kahju ohvrile ja
4. iseloom on kavatsuslik.

Audiitorbüroo PwC (*PriceWaterhouseCoopers*) avaldas 2016. Aastal rahvusvahelise pettuste uuringu („*Adjusting the Lens of Economic Crime*“). Uuring toimus 115 riigis: Ameerikas, Euroopas, Aasias ja Aafrikas ning uuringus oli 6337 küsitletut. (*Adjusting...2016*, lk 52)

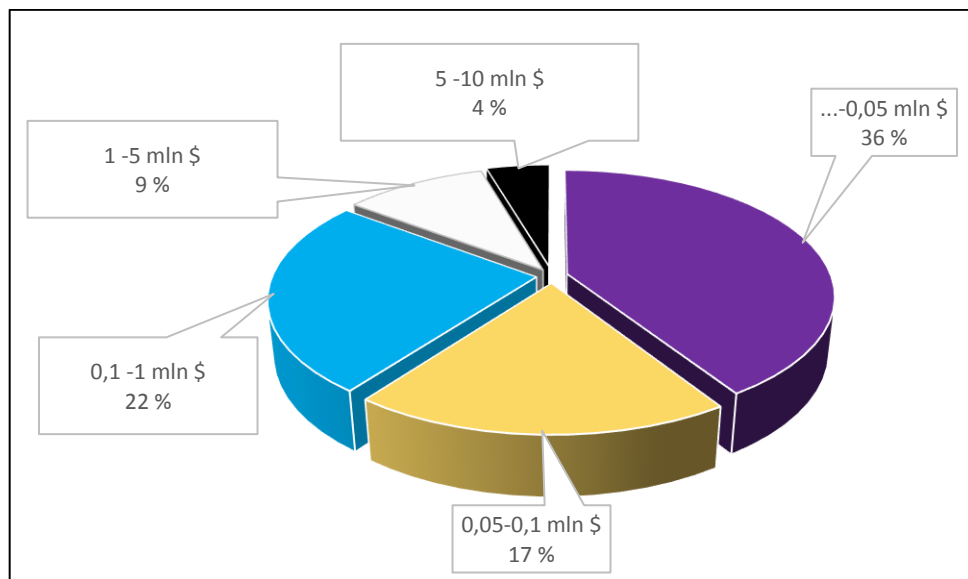
Uuringu juhtivad tähelepanekud keskendusid viiele põhiteemale: majanduskuritegude ohule, organisatsioonikultuuri juhtimisele, küberkuritegude trendidele, organisatsiooni väärtuste vastavus tegelikkusele ning rahapesule.

Juhtivad tähelepanekud PwC uuringus: 44 % vastanutest küsitletud organisatsioonidest usuvad, et kohalikus seadusandluses ei ole piisavalt vahendeid, et uurida majanduskuritegusid, jättes vastutuse võitluses majanduskuritegudega organisatsioonidele. Riskijuhtimine ja -järelvalve peaks juba sisalduma organisatsioonikultuuris. 36 % uuringus küsitletud organisatsioonidest on langenud majanduskuriteo ohvriks, seda nii arenenud kui arenevatel turgudel. Organisatsioonide avastamise meetodid pole piisavad. Majanduskuriteo tagajärjel on organisatsioonide arvates suurim kahju töötajate moraalile (44 %) ja mainele (32 %). PwC uuringust selgub, et üks kümnest majanduskuriteost on avastatud juhuse läbi. Uuring paljastas levinud usalduse puudumise kohalike õiguskaitseasutustele, mis esineb kõikides piirkondades, olenemata majandusliku arengu tasemest. (*Ibid*, lk 2-3)

Kolm kõige enam avastatud pettuse liiki 2016 aastal olid: 64% (2014. a 69 %) varade omastamine (vargus); 32 % (2014. a 24 %) küberkuritegu; 24% (2014. a 27 %) altkäemaks ja korrupsioon. Varade omastamine on ajalooliselt olnud kõige kergemini avastatav pettus ning selle taseme kuritööd on uuringu kohaselt olnud üsna lihtsalt prognoositavad. (*Ibid*, lk 9)

Selle taustal võib eeldada, et organisatsioonide kontrollisüsteem on läinud karmimaks ning tõhusamalt suudavad ennetada traditsioonilisi majanduskuritegusid. Seevastu võivad pettused vastutasuks areneda kõrgema taseme tüüpi pettuseks nagu küberkuritegu.

Finantsteenused on traditsiooniliselt tegevusalana kõige enam majanduskuritegudest ohustatud, kuna nad teenivad ka teiste valdkondade ettevõtete finantsvajadusi. Majanduskuriteod sektoripõhiselt: finantsteenused 48 %, avalik sektor 44 %, jaekaubandus 43 %. (*Ibid*, lk 10)

Joonis 1. Majanduskuritegudega kaasnev rahaline mõju

Allikas: Autori koostatud

Majanduskuritegudega kaasnev rahaline mõju on tõusev trend, nagu jooniselt 1 on näha. Reaalselt kahju tervele maailmamajandusele on raske hinnata, arvestades sellega, et tihtipeale rahaline kaotus on väike osa tegelikest tagajärgedest. Kui kannatada saab peale pettust ka ettevõtte maine, siis võib see tulevikus mõjuda äritegevusele kriitiliselt.

Organistatsioonidest 76 % toetuvad siseauditi efektiivsusele, kuid see pole siiski kõige mõjukam valik. Üle poole tõsistest pettuse juhtumitest olid toime pandud sisetööna (organistasioonisiselt). (*Ibid*, lk 28)

Audiitorbüroo Ernst & Young avalikustas samuti 2016. aastal globaalse pettuste uuringu („*Corporate misconduct – individual consequences*“). Uuring toimus 62 riigis: Euroopas, Aasia, Ameerikas ja Aafrikas ning uuringus osales 2825 küsitletut. (*Corporate misconduct...2016*, lk 3)

Uuringust selgub, et Ernst & Young on küsitlenud tippjuhte, kes vastutavad oma ettevõtetes pettuste, altkäemaksu ja korrupsiooni takistamise eest. 39 % vastanutest nõustus, et altkäemaks ja korrupsioon

on laialt levinud nende ettevõtetes. Tippjuhid märgivad, et suurtes kontsernides on tähelepanu all järgmised küsimused: kuidas kohaneda turu strateegiatega; kus ootused vastuvõetavatele käitumismustritele erinevad regiooniti; kuidas mõista organisatsiooni struktuuri ja tegelikke omanikke; kuidas palgalõhe mõjub stiimulina petturitele ning kuidas julgustada töötajaid märkama ja vihjama pettustele, vaatamata kohalikele sotsiaalsetele normidele. (*Ibid*, lk 3)

Sertifitseeritud Pettuseuurijate Assotsiatsioon ACFE (*Association of Certified Fraud Examiners*) avalikustas 2016. aastal avaldas rahvusvahelise pettuste uuringu („*Report to the nations on occupational fraud and abuse*“). Pettuse uuring toimus 114 riigis Euroopas, Aasia, Ameerikas ja Aafrikas. Uuring hõlmab 2410 pettusejuhtumi analüüsi, mis toimusid jaanuarist 2014 kuni oktoobrini 2015. (Report to...2016, lk 7)

Pettuseuuringu fookuses on pettuse trendid, avastamine ning ettevõtete võitlus pettustega. Uuringu juhtumite tulemusena oli rahaline kahju 6,3 miljardit dollarit ning keskmine kahju juhtumile 2,7 miljonit dollarit. Varade omastamine oli kõige levinum kutsealane pettus: 83 % juhtumitest ja mediaan kahju oli 125000 dollarit. Finantsaruande pettusi pandi toime 10 % juhtumitest, kuid rahaline mediaan kahju oli suurim 975000 dollarit. Korruptsioonijuhtumeid oli 35,4 % ning mediaan kahju oli 200000 dollarit. Mediaan kahju kõikidest pettuseuuringu juhtumitest oli 150000 dollarit ja 23,2 % juhtumitest oli kahju 1000000 dollarit või rohkem. (*Ibid*, lk 12)

Uuringud on näidanud, et pettuste tagajärjel võib olla finants- kui ka mainekahju ääretult suur. Selleks, et paremini mõista võimalikke pettuse skeeme, peab mõistma, mis kujul ja, mis viisil pettusi sooritatakse. Samuti on oluline silmas pidada, et lõputöö autor keskendub selles töös rohkem finantspettuste valdkonnale.

Finantspettused jagatakse tüübilt kahte kategooriasse, mis on toodud allpool:

- 1) Pettuslik finantsaruandlus – hõlmab tahtlikke väärkajastamisi, sealhulgas summade või avalikustatava informatsiooni väljajätmisi finantsaruannetest selleks, et petta finantsaruande kasutajaid. (ISA 240 2016, lk 12)
- 2) Varade seadusevastasest omastamisest tulenevad väärkajastamised – hõlmab majandusüksuse varade vargust ja tihti panevad seda toime töötajad suhteliselt väikestes summates. Siiski võib selles osaleda ka juhtkond, kes suudab tavaliselt paremini varjata või peita seadusevastaseid omastamisi viisidel, mida on raske avastada. (*Ibid*, lk 13)

Tabel 1. Finantspettuste liigitus

VARADE VARGUS	PETTUSLIK FINANTSARUANDLUS
Raha ja pank	Varade ja tulude ümberhindamine
Pettuslikud ülekanded	Andmete vale või ebatäpne esitamine või esitamata jätmine
Vargus	Kohustuste ja kulude alahindamine
Varad ja varud	
Vargus	
Väärkasutus	

Allikas: Autori koostatud

Varade vargus esineb siis, kui töötaja varastab ettevõtte varasid, nii käibevara kui ka põhivara. Põhivara hõlmab enda all alates büroo inventarist kuni ettevõtte tehnika ja autodeni välja. Kui ettevõttes puudub järelevalve või turvateenus, siis saavad töötajad kerge vaevaga viia ettevõtte varasid välja. Füüsiliste varade omastamine ei ole ainult võtmine, vaid loata varade kasutamine. Paraku võib pettuses kaasa lüüa ka juhtkond, kes suudab tavaliselt paremini varjata või peita seadusevastaseid omastamisi viisidel, mida on raske avastada (*Ibid*, lk 13).

Varade omastamist pannakse toime erinevate meetoditega ning need on järgmised:

- 1) pettuslikud ülekanded - kaupade ja teenuste eest tasumine, mida reaalselt pole saadud (näiteks maksed fiktiivsetele hankijatele või töötajatele);
- 2) raha vargus - laekumiste kõrvaldamine (näiteks ostjatelt laekumata arvete laekumiste seadusevastane omastamine või mahakantud arvete laekumiste ümbersuunamine isiklikele pangakontodele);

- 3) varade vargus - füüsiliste varade või intellektuaalse omandi varastamine (näiteks varade varastamine isiklikuks kasutamiseks või müügiks, pahatahtlik kokkumäng konkurendiga avalikustades tasu eest informatsiooni tehnoloogiliste andmete kohta);
- 4) varade vargus – müügiks ostetud kaupade või materjalide või tooraine varud (näiteks tooraine varastamine; laovarude isiklikuks otstarbeks kasutamine või edasimüümise eesmärgil kõrvaldamine);
- 5) varade väärkasutus- ettevõtte varade kasutamine isiklikuks otstarbeks (näiteks ettevõtte varade kasutamine isikliku laenu või seotud osapoole laenu tagatisena). (*Ibid*, lk 13)

Varade omastamisega kaasnevad tihti ka valed või eksitavad raamatupidamisandmed või dokumendid varjamaks fakti, et varad puuduvad või neid on näiteks panditud ilma sobiva volitusega (*Ibid*, lk 13).

Võltsitud dokumentatsiooni vältimiseks tuleb pidada silmas tööprotsesside jaotust ehk kontrolli lahususe printsiipi. Varade varguse ärahoimiseks tuleb efektiivistada järelevalvet, milleks on tõhusad turvameetmed (valvurid, turvakaamerad, läbipääsupunktid). Samuti kõik töötajad, kes puutuvad varadega kokku on vastutavad nende käsutuses olevate varade eest. Varade üle tuleb järjepidevalt ja jooksvalt sooritada usaldusväärsed inventuuriprotseduurid, mis tuvastavad teatud perioodi tagant kaod.

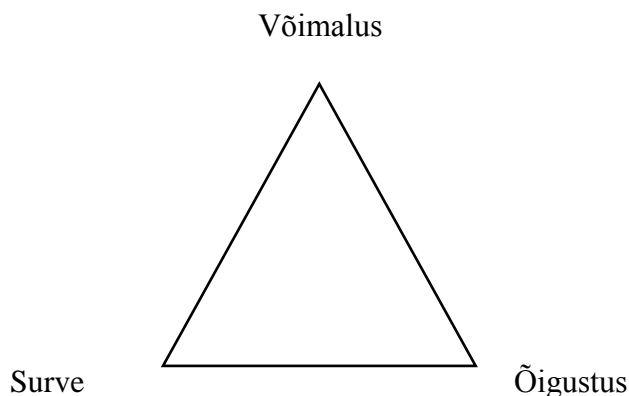
Finantsaruannete pettuseid pannakse toime erinevate meetoditega ning need on järgmised:

- 1) varade ja tulude ümberhindamine - summade, klassifitseerimise, esitlusviisi või informatsiooni avalikustamisega seotud arvestusprintsiipide tahtlik vääriti rakendamine;
- 2) andmete vale või ebatäpne esitamine või esitamata jätmine - raamatupidamisandmetega või alusdokumentidega manipuleerimine, mille järgi finantsaruandeid koostatakse, nende võltsimine või muutmine;
- 3) kohustuste ja kulude alahindamine - sündmuste, tehingute või muu märkimisväärse informatsiooni vääriti esitamine raamatupidamisaruannetes või sealt tahtlik väljajätmine. (*Ibid*, lk 12)

Finantsandmetega manipuleerimine on tahtlik tegevus, mille tagajärjel võivad investorid langetada vääraid finantsotsuseid. Välised finantsaruandluse infotarbijad teevad eksliku informatsiooni põhjal valesid järeldusotsuseid ning selle tagajärjel mõjutab ka investorite kui ka pankade finantsseisundit. Finantsaruandluse pettuste põhjusteks võivad olla juhtkonna poolt näiteks ettevõtte eesmärkide täitmine kui ka turu ootustele vastamine või pangalt finitseerimise saamine.

1.2 Pettuste põhjused ja kaasnevad riskid

Finantskuritegude olemuslikke komponente on suurel hulgal üksikasjalikult uuritud, et teada saada põhjused ja tingimused pettuste sooritamiseks. Donald Rey Cressey, kes on kriminoloogina andunud suure panuse valgekraede kuritegude uurimisse, väidab, et pettuse sooritamiseks peab olema kolm ajendit: võimalus, surve ja õigustus. Pettuse kolmnurga inglisekeelne vaste on *fraud triangle*. (Spencer Pickett, Pickett, 2003, lk 22)

Joonis 2. Pettuse kolmnurk

Allikas: (Spencer Pickett, Pickett, 2003: lk 22)

Võimalus leidub seal, kus järelvalve on nõrk, eetilised standardid olematud ja kontroll organisatsiooni üle puudub (*Ibid*, lk 22). Eksisteerib olukord – ebapiisavad või puudulikud kontrollid või on võimalus vältida kehtestatud kontrole – mis annab võimaluse ka pettuseks. Pettur teab, et järelvalve puudub ning tagantjärele ei suudeta distsiplineerida, kuna puudub audit või praktika. Praktika all mõtleb lõputöö autor, et ettevõttel puudub oskused või teadmised avastada petturi illegaalseid tegusid ning selle tagajärjel kasvab ka petturi kindlustunne.

Õigustus on võime vabandada oma tegusid iseenda või teiste silmis (*Ibid*, lk 22). See nähtus põhineb inimese väärtushinnangutel. Organisatsioonikultuur või keskkond võimaldab juhtkonnal õigustada pettuse teostamist – teostajate väärtushinnangud või surve õigustavad pettuse toimepanekut. Väheste eetiliste väärtustega on suurem kalduvus kuritegelikkusele, kui on olemas pidev võimalus ja motivatsioon.

Surve põhineb harilikult tõsisel rahamurel ja õigustab käitumist (*Ibid*, lk 23). Juhtkonnal või töötajatel on motivatsioon või neid survestatakse. Motivatsioon hõlmab tavaliselt rahalist vajadust kui ka mitterahalist vajadust – näiteks näidata paremini ettevõtte finantsseisundit või olla parem süsteemist. Need motivatsioonid ei pea olema reaalsed, vaid näima toimepanija jaoks reaalsed. (Zimbelman, Albrecht, 2012: lk 300-302)

Enamus pettuse eksperte usuvad, et surve jaguneb nelja põhigruppi:

- 1) finantssurve – ahnus, üle võimete elamine, isiklikud võlad, ootamatud finantsmured;
- 2) pahed, mis motiveerivad petturit – hasartmängud, alkohol, narkootikumid, kulukas abieluväline suhe;
- 3) töösurve – vähene tunnustus, sissetulek, töörahulolu, töökaotuse kartus, arveteklaarimine tööandja või kolleegiga;
- 4) muu surve – eelnevate survetega kogumi lahendamine, kapitalistlik soov saada jõukaks (*Ibid*, lk 300-302).

Pettuse kolmurka saab vaadata ka teise nurga alt. Pettus on kui tuli, milleks on vaja kolme elementi: hapnikku, süüteainet ja soojust. Tuletõrjujad saavad tule kontrolli alla elimineerides vähemalt ühe elemendi. Hapnikku saab summutada, leeki saab veega tõrjuda ning süüteainet saab kontrolli alla saada, et tuli edasi ei leviks. Pettuse ja tule kolmnurga elemendid on vastastikmõjulised. Tule puhul on nii, et mida kergemini süttivam on süüteaine, seda vähem hapnikku ja soojust on vaja süttimiseks. Samas, mida puhtam on hapnik, seda vähem peab süüteaine olema süttivam. Pettuse puhul on nii, et mida suurem on tajutav võimalus või intensiivsem surve, seda vähem õigustatakse pettuse motiive. Mida ebaausam on pettur, seda vähem võimalust ja survet ta vajab, et motiveerida ennast pettust sooritama. (*Ibid*, lk 299)

PwC uuring on tõestanud, et pettuste sise- ja välisfaktori näitajate vahe on jäänud järjest väiksemaks: sisetöö 46% (2014. aastal 56%) ja välistöö 41% (2014. aastal 40%). Üle poole sisepettuse toimepanijatest on profiililt keskastme- või tippjuhid, aga ka esmatasandijuhid olid osades regioonides suure osakaaluga. See osutab potentsiaalsele nõrkusele sisekontrollis, kus puuduvad efektiivsed protseduurilised kontrollimeetmed organsiatsioonikultuuris. Asjaolu kinnitavad faktid, et 22% vastajatest ei ole kunagi läbi viinud pettuste riskijuhtimist ja kuni 31% viivad läbi sellist hindamist

igal aastal. Sisepetturi profiiljooned: meesterahvas, kõrghridusega, 31-40 aastane, 3-5 aastase staažiga ettevõttes. (Adjusting the...2016, lk 12)

Enamus petturitest on esmakordsed rikkujad, ainult 5,2% on varasemalt süüdi mõistetud pettuses ja 8,3% on pettuse tõttu töölt vallandatud. (Report to...2016, lk 5)

Seitse kümnest organisatsioonist usuvad, et võimaluse olemasolu on sisemise majanduskuriteo peamine faktor. Võimalus kaalub üle teised pettuse kolmnurga elemendid: majanduslik surve ja õigustus. Suur enamus eelistavad tugevamat töökeskkonna kontrolli, et vähendada võimalust, kuid uuringu tulemus näitab, et see on 7% vähem efektiivsem ennetamisel ja tuvastamisel kui kaks aastat tagasi. (Adjusting the...2016, lk 35)

ACFE uuringust selgus, et pettuse toimepanijad kaldusid näitama välja teatud käitumismustreid, kui nad olid pettusega hõivatud. Kõige levinum märgid olid elamine üle oma võimete, finantsraskused, ülemääraselt lähedased suhted tarnija või kliendiga, ülemäärane kontroll ja pere- või lahutuseprobleemid. Vähemalt üks nendest tundemärkidest esines pettuses 78,9 % juhtumitest. (Report to...2016, lk 5)

Ernst & Young uuringust selgus, et juhid õigustavad ebaeetilisi tegevusi, et parandada ettevõtte finantstulemusi. Rohkem kui üks komandik on valmis majanduslanguse ajal õigustama pettust ning peaegu pooled õigustavad pettust, et saavutada finantseesmärke. Vastustest selgus, et majanduslanguse üleelamiseks teeksid nad järgmist: pakuvad töötajatele meelelahutust 24%, ümbrikupalka 13%, personaalseid kingitusi või teenuseid 12%, moonutavad finantstulemusi 4%, mitu varianti eelmistest vastustest 36%. (Corporate misconduct...2016, lk 13)

Tulemused on murettekitavad, arvestades sellega, missugust potentsiaalset mõju see avaldab ettevõttele ning kuidas omanikud usaldavad ja toetuvad lõplikule finantsinformatsioonile. Ettevõtte finantsjuhid on mõjukamad eeskujud ning nende käes on oluline roll juhtida efektiivselt pettuseriske.

1.3 Finantspettuste auditeerimine

Finantsaruanded annavad ettevõtte finantsseisundit ja -saavutuste ning rahavoogude kohta infot, mida aruande kasutajaskond saaks järelduste tegemisel kasutada. Finantsaruanded viitavad juhtkonna võimekusele opereerida olemasolevate ressurssidega. Audiitori kontrolli ning sõltumatut hinnagut peetakse majandusaasta aruande valmimise üheks osaks. (ISA 200 2016, lk 12)

Finantsaruannete tarbijad usuvad, et audiitorid vastutavad pettuse tuvastamise eest, kuigi tegelikult on see juhtkonna kohustus. Välisaudiitoritel on kohustus planeerida ja läbi viia audit saavutades põhjendatud kindlameelsus, et finantsaruannetes ei oleks pettuse (tahtlik) või vea (tahtmatu) tulemusena tehtud olulist viga. Seega ei ole audiitorid kohustatud ettevõttes avastama kõiki pettusi, vaid ainult olulisi väärkajastamisi, mis nendest esile kerkivad. (*Ibid*, lk 4)

Pettuste ennetamise ja avastamisega justkui tegeleksid erinevad indiviidid - siseaudiitor, juhtkond, töötajad ja välisaudiitor, kuid igaüks piiratud oma tööülesannete raames ja tõeline pettus kui probleem, pole nagu kellegi kohustus. Eelkõneldud indiviidide seast on välisaudiitori tõeline võimalus pettust avastada kõige vähim – ta ei lasu kohustust pettusi tuvastada, ta puutub ettevõttega kokku üksikute juhtudel ning ei tea tegelikke protsesse sügavuti (kirjutamata “seadusi”) ja ei tunne personali.

Audiitorilt ei saa oodata auditi riski viimist nullini ning selle tagajärjel ei saa audiitor saavutada absoluutset veendumust, et finantsaruanded ei sisalda, kas pettusest või veast põhjustatud olulist väärkajastamist. Auditil on piirangud, mille tulemusel auditi tõendusmaterjal, mille põhjal audiitor järeldab ja arendab sõltumatu arvamuse, on rohkem veenva kui kinnitava maneeriga. (*Ibid*, lk 20)

Audiitor peab riskide hindamiseks läbi viima protseduure, mis hõlmavad järgmisi nüansse:

- järelepärimised juhtkonnalt ja teistelt töötajatelt, kellel võib olla asjakohast informatsiooni, mis võib olla abiks pettusest või veast tuleneva olulise väärkajastamise riskide tuvastamisel;
- analüütilised protseduurid;
- vaatlus ja inspekteerimine. (ISA 315 2016, 5-6)

Audiitoril on voli olulise väärkajastamise riskide tuvastamisel omandada informatsiooni või erineva vaatenurga ka järelepärimistega teistelt majandusüksuses ning erinevate volitusetasemetega töötajatelt, näiteks:

- 1) isikutele, kelle ülesandeks on valitsemine, suunatud järelepärimised võivad aidata audiitoril aru saada keskkonnast, milles finantsaruandeid koostatakse;
- 2) selliste asjaolude kohta nagu kohtuprotsess, vastavus seadustele ja regulatsioonidele, teadmised majandusüksust mõjutavast pettusest või kahtlustatavast pettusest, garantiid, müügijärgsed kohustused, kokkulepped (nagu ühissettevõtted) äripartneritega ja lepingutingimuste tähendus,
- 3) järelepärimised riskijuhtimisfunktsiooni täitjalt (või sellist ülesannet täitvatelt isikutelt) võivad anda infot tegevus- ja õigusriskide kohta, mis võivad mõjutada finantsaruandlust;
- 4) järelepärimised infosüsteemitöötajatelt võivad anda infot süsteemimuudatuste, süsteemi- ja kontroll(imehhanism)ide tõrgete ja muude riskide kohta, mis on seotud infosüsteemidega.
(*Ibid*, A7)

Analüütilised protseduurid võivad audiitoril aidata avastada tavapärasest erinevate tehingute või sündmuste olemasolu ja summasid, suhtarve ja trende, mis võivad viidata auditit mõjutavatele asjaoludele (*Ibid*, A15). Analüütilised protseduurid kätkevad majandusüksuse finantsandmete võrdluste arvessevõtmist võrreldes seda näiteks eelmiste perioodidega (ISA 520 2016, lk 3).

Vaatlus ja inspekteerimine võivad anda informatsiooni ettevõtte ja selle keskkonna kohta. Vaatluse ja inspekteerimise protseduuri ajal uurivad audiitorid majandusüksuse põhitegevusi, dokumente (äriplaanid, strateegiad, registrid) ja tööruume ja tehasehooneid (ISA 315 2016: A18).

Äärmiselt olulise tähendusega on informatsioon, mis on ebaselgelt avalikustatud või avalikustamata: pooleliolev kohtuprotsess, müügi- ja finantsgarantiid ning keskkonnalased parendused (ISA 315 2016: 42).

Audiitor peab kavandama ja sooritama järgmised auditiprotseduurid:

- testima pearaamatus kajastatud päevaraamatu kannete ja teiste korrigeerimiste asjakohasust, mis on tehtud finantsaruannete koostamisel;
- vaadama üle arvestushinnangud erapoolikuse suhtes ja hinnata, kas erapoolikust põhjustavad tingimused juhul, kui neid on, kujutavad endast pettusest tuleneva olulise väärkajastamise riski;
- märkimisväärsete tehingute osas, mis on majandusüksuse jaoks tavalise äritegevuse välised või mis muul viisil näivad tavapärasest erinevatena arvestades audiitori arusaamist majandusüksusest ja selle keskkonnast ning muust auditi käigus omandatud informatsioonist, peab audiitor hindama, kas tehingute äriline põhjendatus (või selle puudumine) viitab, et need võidi sõlmida pettusliku finantsaruandluse teostamiseks või varade seadusevastase omastamise varjamiseks (ISA 240 2016, lk 8-9)

2. FINANTSPETTUSTE ENNETAMISE MEETODID

2.1 Finantspettuste riskide maandamine

Lõputöö eesmärgiks on leida meetodeid finantspettuste ennetamiseks ja tuua välja pettusejuhtumite alusel enamlevinud riskikohad.

Nagu eelnevalt mainitud, on pettuse ennetamise ja tuvastamise kohustus juhtkonnal. Korporatiivsete direktorite riiklik assotsiatsioon (National Association of Corporate Directors – NACD) on välja toonud kümme põhimõtet, mida omanikud peaksid jälgima, et riske ettevõttes maandada. Nende põhjal tuleb:

- 1) mõista ettevõtte põhilisi edutegureid;
- 2) hinnata riske ettevõtte strateegias;
- 3) defineerida omanike roll riskide kontrolli osas;
- 4) kaaluda, kas ettevõtte riskijuhtimissüsteem on sobilik ja kas selleks on piisavalt ressursi;
- 5) töötada koos juhtkonnaga, et mõista ja kokku leppida riske, mille kohta omanikud infot vajavad;
- 6) julgustada riskide osas dünaamilist ja konstruktiivset suhtlust juhtkonna ja omanike vahel;
- 7) lähedalt jälgida ettevõtte kultuurist tulenevaid riske ja ajendeid;
- 8) jälgida kriitilisi kattuvusi strateegia, riskide, kontrollide, käsuliinide, ajendite ja inimeste vahel;
- 9) kaaluda võimalikke esilekerkivaid ja omavahel seotud riske ja
- 10) teatud aja tagant hinnata omanike riskide kontrolli protsessi. (Risk Governance...2009, lk 2-3)

Üks võimalik viis, kuidas parandada majandusüksuses finantspettuste probleemi, on SWOT analüüs. See võimaldab probleemi süvitsi lahata, leidis spetsiifilised tugevused, nõrkused, võimalused ja ohud, mis võimaldab strateegiliselt planeerida pettuseriskide maandamisprotsessi.

SWOT analüüs on levinud analüüsimeetod, mida kasutatakse ettevõtte sise-ja välistegurite analüüsiks. Meetodit on võimalik kasutada ettevõtte strateegia kujundamisel. Selle analüüsiga selgitatakse välja majandusüksuse eesmärk ja määratletakse seda eesmärki soodustavad ja mittesoodustavad sisemised ja välimised faktorid. SWOT analüüsi nimi on tulnud ingliskeelsete sõnade esitähedest: (SWOT analüüs)

- *S strenghts* (tugevused)
- *W weaknesses* (nõrkused)
- *O opportunities* (võimalused)
- *T threats* (ohud)

Tabel 2. SWOT analüüsi strateegia

SWOT ANALÜÜSI STRATEEGIA		
Sisetegurid Välistegurid	Tugevused (S)	Nõrkused (W)
Võimalused (O)	SO strateegia (Kuidas sisemiste tugevuste abil väliseid võimalusi ära kasutada)	WO strateegia (Kuidas sisemiste nõrkuste ületamiseks ära kasutada väliseid võimalusi)
Ohud (T)	ST strateegia (Kuidas sisemiste tugevuste abil väliseid ohte vältida)	WT strateegia (Kuidas vähendada sisemisi nõrkusi ja samas vältida väliseid ohtusid)

Allikas: (SWOT analüüs)

SWOT analüüsiga leitud näitajatele koostatakse strateegiad, kuidas oma tugevuste ja nõrkustega kavatssetakse välistele võimalustele ja ohtudele reageerida. Strateegiad on planeeritavad tegevused.

Tabel 3. Finantspettuste riskide hindamise SWOT analüüs

SO strateegia	WO strateegia
<ol style="list-style-type: none"> 1. Siseaudiitori abil finantspettuste riskistrateegi kujundamine (nt. koostöös pettusteuurijatega) 2. Juhtkonna panus tehnoloogilistesse edusammudesse finantspettuste tuvastamiseks 3. Organisatsioonikultuuris eetiliste väärtuste parendamine (vanad ja uued töötajad) 4. Töötajate pettuseriskide koolitusprogramm 5. Siseauditi planeerimine ja monitoorimine infotehnoloogiliste vahenditega 6. Juhtkonna eeskujuks olemine (kõrgem profiil) pettuste ennetamiseks 7. Finantskontrollimehhanismide ülevaatamine ja täiendamine pettuste vältimiseks 8. Siseaudiitori tulemuslik finantsjärelevalve ja aruandlus 9. Töötajate rahulolu-uurimine ja tagasiside andmine, et teada nende motivatsiooni ja pühendumust 10. Pettuseuuringute monitoorimine ja vajadusel ettevõtte riskistrateegia täiendamine 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Töötajate töösse suhtumise parandamine läbi ettevõtte väärtuste 2. Väljaarenenud IT-süsteemi puudumisel, selle juurutamine 3. Puuduva töötajate pettuseriskide teadmiste ja võimete arendamise koolitus 4. Töötajate pideva surve heade majandusnäitajate saavutamise puhul hinnata pettuseriske 5. Töötajate ülekoormusel hinnata tööajakasutamiskava 6. Puuduliku spetsialisti kutsealase skeptitsismi pettuste puhul – koolitamine 7. Ettevõtte järjepidevus pettuste riskistrateegia arendamisel 8. Kui kõik protseduurid ei ole dokumenteeritud, siis täiendada finantseeskirju 9. Finantspersonalifunktsioonide lahususe printsiipi objektiivselt üle vaadata ja vajadusel täiendada 10. Töötajate madal moraali puhul hinnata töötajate vajalikkust
ST strateegia	WT strateegia
<ol style="list-style-type: none"> 1. Siseaudiitori abil vähendada finantsriskide ohte 2. Pettuste tuvastamise IT-süsteemide arendamisel vähendatakse survet ja lisatööd vastutavatel isikutel 3. Uute töötajate eetikanormide (-väärtuste) uurimine vähendab tulevikus kaadrivoolavust 4. Juhtkonna hea eeskujuga võimaliku halva pettuse mainekahju vältimiseks (usaldus klientide ja väliste infotarbijate seas) 5. Siseaudiitori järjepidev finantskontroll pettuste avastamiseks 6. Töötajate rahulolu uurimisel väheneb potentsiaalne kaadrivoolavus 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Töötajate madala moraali ja kaadrivoolavuse vähendamiseks hinnata kriitiliselt ettevõtte personali 2. Puudlike finantseeskirjade vältimiseks neid jooksvalt täiendada 3. Siseaudiitori kutsealase skeptitsismi täiendamisel kgoemustega väheneb ettevõtte ebakindlus pettuste osas 4. Vähesese pettuse riskistrateegia eelarve puhul vaadata kriitiliselt ettevõtte teisi kulukohtasid 5. Vähendades pettuste sooritamise võimalust strateegiaga, vähenevad ka potentsiaalsed töökaotused 6. Pettuseriski strateegia juurutamisel väheneb potentsiaalne juriidiline kulu kohtuvaidlustele

Allikas: Autori koostatud

Ettevõttesisese pettuseriski hindamine on tegevus, mis annab ülevaate ettevõtte praegustest toimingutes, mis maandavad pettuseriske. See on juhtkonna kontrollimehhanism, mis mõõdab ja hindab kasutuses olevate finantskontrollide efektiivsust. Pettuseriski hindamise protsess luuakse

ettevõtte juhtkonna poolt, et ettevõtte äritegevust korrapäraselt ja tõhusalt ellu viia. Lisaks tagab selline juhtimispoliitika ettevõtte varade kaitset ja turvalisust. Põhieesmärk on korrektne ja täpne finantsaruandlus, mille garanteerib pettuseriskide ennetamine ja õigeaegne tuvastamine.

Enne riskide hindamist tuleb selgepiirilisel defineerida kõikide ettevõtte töötajate rollijaotus ning kohustused ja vastutusala. Finantspettuste teadvustamine on tähtis osa ennekõike pettuseriskide juhtimise protsessi algusetapis. Seejärel selgitada välja olemasolevad personali vastustuspiirid ning siis alles saab planeerima hakata pettuse riskide ennetamise protsessi võtmetegureid.

Esmalt peaksid pettuste avastamise tähtsust hindama kogu ettevõtte töötajad, milleks tuleb otsida jooksvalt probleemikohti. Pettus pole alatasa vastavuses ettevõtte reeglistikuga ning üheks tunnuseks on ettevõtte väärtuste piiride ületamine. Kui ettevõtte töötajad tunnevad hästi organisatsioonikultuuri, siis see võib olla pettuste tuvastamisel heaks mõõdupuuks. Antud juhul mängib olulist osa liidriroll, mis määrab ja juhivad ettevõtte tööjõupoliitikat. Kui ettevõttel puuduvad kindlapiirilised väärtused või neid ei järgita, siis see sillutab teed pettuste toimepanemiseks. Lisaks on oluline toonitada ka karistusmeetmeid, et näidata, mis on tagajärjed.

Eelkõige on oluline juhtkonna jaoks ennetustöö, mida saab pettuseriski hindamisega paika panna. Riskide kaitseks tuleb ettevõttes töötada välja tõhus sisekontrolli süsteem. Siseaudiitor on töötab juhtkonna hüvanguks ning kooskõlas seaduste ja standarditega. Siseauditi eesmärkide hulka kuulub ka pettuste ennetamine ja avastamine. Põhivastutus siiski ei lange pettuste avastamisel siseaudiitorile, vaid juhtkonnale.

Tegelikult pettuse riski kaitse moodustavad finantskontrolli ning juhtimise mehhanismid. Kuna ainuüksi siseaudiitor ning infotehnoloogilised testid ei ole piisavalt tõhusad kõiki pettusi tuvastama, siis riskide hindamisel tuleb pidada silmas kogu organisatsiooni rolli. Investeerides riskistrateegia kavandamisse, kaitseb ettevõtte end võimalike pettuslike kõrvalekallete eest. Samuti muudab see ettevõtte finantsseisundi usaldusväärsemaks.

Lõputöö autor soovib riskiskohtade leidmisel kaasata ka tarkvara, mis otsib finantsalaseid vastuolulisi märke või kahtlasi tehinguid. Parim oleks ühitada audiitori ning IT-alaste teadmistega isik, kelle juhtimisel juurutatakse või ostetakse sisse finantspettuste tuvastamise tarkvara. Pettuse avastamise IT-süsteemid vähendaksid survet ning lisatööd vastutavatel isikutel. Tarkvara suudab kiiremini ja põhjalikumalt läbi töötada rohkemal hulgal tehinguid ning pettuseriski tuvastades saab siseaudiitor käsitsi kontrollida tehingu võimalikke vastuolusid.

Autori arvates on ka töötajate koolitamisel oluline roll. Selleks tuleb esmalt teha teavitustööd ning pakkuda väljaõpet pettuseeadlikkuses ning ennetavas käitumises. Juhtkond tööandja rollis ei saa niisama eeldada, et personal võtab omale täiendavaid kohustusi. Selleks peab tööandja pakkuma täiendavaid abinõusid ehk teadvustama töötajaid probleemi olemusest ning ohumärkidest. Pettuse riskide hindamisel tuleb järjepidevalt pakkuda personalile julgustust ning toetust.

Võtmeküsimus on ülesannete jaotus kogu organisatsiooni erinevatel tasanditel. Vastutus pettuste ennetamisel tuleks jaotada ära samuti keskastmejuhtide vahel, kes otseselt kontrollivad ja juhivad töötajaid alumistel tasanditel. Keskastmejuhtidel on otsene kontakt töötajatega ning juhtkonnaga, seetõttu on see ametipost oluline lüli info ja ülesannete delegeerimisel. Võimalike ohumärkide tuvastamiseks peab olema juhil võimalus olla vahetus kokkupuutes oma töötajatega, et märgata ebaeetilist käitumist.

2.2 Pettusejuhtumite hindamine Eesti ja maailmapraktika näitel

Lõputöö eesmärgiks on leida meetodeid finantspettuste ennetamiseks ja tuua välja pettusejuhtumite alusel enamlevinud riskikohad

Autor kasutab pettusejuhtumite analüüsimiseks kvalitatiivset uurimismeetodit ning rakendab kohtulahendeid, majandusaasta aruandeid ja teiste autorite uuringuid. Pettusejuhtumite resultaadina hindab autor põhjuseid ja ohumärke ning teostab pettuse kolmnurga analüüsi.

Autor otsis juhtumeid selle põhjal, et nad oleksid toime pandud erinevates riikides ning pettusjuhtumil olid suured tagajärjed.

USA Enroni juhtum on oma olemuselt üks tuntumaid ning sellel samal põhjusel ostus siia lõputöösse valituks.

Teiseks soovis autor juhtumit, mis oleks toimunud Euroopas. Autor valis Parmalati juhtumi, mille keskmes pettuse summa küündis miljarditesse.

Lõpuks valis autor kohaliku pettusejuhtumi. Kõigepealt uuris autor Riigi Teatajast kohtulahendeid paragrahvide järgi, mis omistatakse finantspettusele. Autori üllatuseks oli enamik pettusejuhtumeid avaliku sektori ja töötajate vahelised vaidlused. Ilmselt seetõttu, et riigil on rohkem vahendeid kohtus

käia ning avalikus sektoris on samuti ette määratud sanktsioonid kohtuvaidluste näol. Kuna töösse sai valitud äriktoris tegevad organisatsioonid, siis pidi Eesti pettusejuhtum olema samuti äriktorist.

Valimine toimus kõige värskemate kohtulahendite põhjal ning valituks ostutus avalikkuse tähelepanu saanud maksupettuse juhtum, mille keskmes oli raamatupidaja, kes osutas raamatupidamisteenust ja tekitas kahju 20-le ettevõttele.

Välismaisetest juhtumitest otsustas autor valida maailmamastaabis Enroni pettuseskandaali ning võrdluseks USA ja Eesti pettusejuhtumile Euroopas tuntud Parmalati pettusejuhtumi.

Lõputöö eesmärk on analüüsida kolme pettusejuhtumit. Valisin välja kolm juhtumit, mis on enim mõju avaldanud või oma iseloomult suurte kahjudega. Juhtumiuuringu analüüsi eesmärk on esile tuua riskikohad, mis aitaksid tulevikus paremini pettusi tuvastada.

Pettusejuhtumite analüüsil kasutab lõputöö autor järgmist uurimismetoodit:

- 1) Esmalt kirjeldab pettusejuhtumit;
- 2) Teiseks leiab pettuse põhjuseid;
- 3) Komandaks toob välja, mida oleks saanud teha selle kindlaks tegemiseks;
- 4) Neljandaks toob välja pettuse kolmnurga analüüsi pettusejuhtumis alusel.

Lisaks koondab analüüsi tulemusena pettusejuhtumite näitajad ning hindab tabeli kujul pettuseriskide ohumärke ning seostab neid pettuse kolmnurga analüüsimeetodiga.

USA pettusejuhtum 1: Enron (2001) – energeetikaettevõtte, audiitor Arthur Andersen

1. Enron teatas 2001. aasta oktoobris 1 miljardi dollari suuruste investeeringute mahakandmisest ning aktsiakapitali vähendamisest 1,2 miljardi dollari võrra. USA ametivõimud saatsid ettevõttesse järelepärimise. Novembris 2001 koostas Enron uue finantsaruande aastate 1997–2001 kohta, mis kajatas ligi 600 miljoni dollarilist kahjumit, mida oli varjatud keerukate finantstehingute abil. Enroni võlad alandati rämpsvalakirjade staatusse. Enron kuulutas välja pankroti 2001. aasta detsembris. (Ettevõtete...2005, lk 30)
- 2) Põhjused, mis pettusejuhtum aset leidis oli lühiajalise kasumi teenimise eesmärk ettevõtte juhtkonna poolt. Ettevõtet iseloomustasid konkureeriv keskkond, julgete riskide võtmine ja agressiivne organisatsioonipoliitika. Ettevõtte eesmärk oli kasumi teenimine ning hinnati

kõrgelt neid töötajaid, kes aitasid tõsta kasumit või täita strateegilist eesmärki, teised töötajad olid märgitud mitte vajalikeks ja vallandati. Enroni tahe saada rohkem kasumit paisus kinnisideeks ja oli seotud börsi aktsiahinnaga. Enroni juhtkonna poolt oli loodud poliitika, mis eelistas riskie kontrollile ja uuringutele. Ettevõtte tähelepanu keskpunktis oli ulatuslikule laenupoliitika. Ettevõtte oli tegeles ja arenes pidevalt kapitalimahukal turul, mis lõi tarviduse järjest enam kasutada laienemiseks laenukapitali. Aktsiahinna väärtuse languse kartuses hakti heade finantstulemuste näitamiseks raamatupidamist loomingulisemalt teostama. Enroni juhtkond muutus ülearu enesekindlaks ja vaatas varem kehtestatud eeskirjadest ja reeglitest mööda. Finantsinformatsiooni avaldamisel muudeti andmeid, et näidata Enroni pidevas kasvus ja finantstulemusi tõusujoones. (Kooskora, M., 2003)

- 3) Autor arvab, et pettusjuhtumid kindlaks tegemisel oleksid seotud osapooled pidanud rakendama skeptitsismi Enroni pidevalt kasvavatele finantstulemustele. Töötajad, kes juhtkonna poolt vallandati pidid mõistma, et põhjused on ebaausad. Juhtkonnapoolsed agressiivsed käitumismaneerid ning liigsete riskide võtmine oli vihjeks, et ettevõttel pidi olema surve ning põhjused sellise poliitika teostamiseks.
- 4) Autori arvates olid Enroni juhtumid pettuse kolmnurga elementideks õigustus, surve ja võimalus. Selle juhtumid raames on esikohal juhtkonna õigustus, kus juhtkonna liikmed vabandasid välja pettuse teostamist kõigepealt iseenda silmis kui ka pettuses osalenud koostööpartnerite ees. Kuna õigustus põhineb väärtushinnangutel, siis juhtkonna väärtuseks võib siin juhtumid pidada nii iseenda kui ka ettevõtte eesmärkide saavutamist läbi pettuse. Nende eesmärkide saavutamiseks olid siinkohal ka soodsad võimalused olemas ehk samade väärtushinnangutega juhtivliikmed kui ka töötajad, kellega kokkumäng toimus. Surve elemendina toob autor välja Enroni juhtumid juhtkonna finantssurve, milleks oli ahnus. Taheti paremini näidata ettevõtte finantsseisundit kui ka oma kulude hüvitamist ettevõtte arvelt. Kolmnurga viimane külge – võimalus – näitab, et kuna finantsvastutus on juhtkonnal, siis ongi kõige ohtlikum ettevõttele, juhtkonna ja võimaluse koosmõju. Sellisel juhul saab pettuse tuvastamisel olla abiks väline huvitatud osapool, näiteks investor, kelle huvides on investeringu tulusus ja ettevõtte käekäik. Kokkuvõttes on kõik pettuse kolmnurga elemendid siin juhtumid tihedalt omavahel seotud. Enron on õpetlik näide sellest, et kui juhtimisorganis on ebaetilised väärtushinnangud, siis mõjub see kogu organisatsioonikultuuri väärtusi ning selle tagajärjel võib ettevõtte oma tegevuse lõpetada.

Itaalia pettusejuhtum 2: Parmalat (2003) - rahvusvaheline toidukaupade ja piimatoodete kontsern, audiitorid Grant Thornton ja Deloitte & Touche.

- 1) Parmalat ei tulnud toime 2003. aasta novembris 150 miljoni eurose võlakirja tagasimaksega, hoolimata sellest, et bilansus oli pealtnäha suurel hulgal sularaha ja likviidsete varade olemasolus. *Bank of America* teatas 19. detsembril 2003. aastal, et dokument, mille alusel oli Parmalati tütarfirma pangakontol suuri summasid, oli võltsitud. Selle tulemusel tekkis Parmalati raamatupidamises 3,95 miljardi eurone puudujääk. Parmalat kuulutati maksejõuetuks 27. detsembril 2003. aastal. Parmalati uus juhtkond tunnistas 2004. aasta jaanuaris, et ettevõtte võlg on üle 14 miljardi euro – varem väidetust kaheksa korda suurem. (Ettevõtte...2005, lk 30)
- 2) Põhjused, miks pettusjuhtumit ei tuvastatud oli see, et audiitorfirmasid oli mitu ning nad olid ettevõtet auditeerinud mitmeid aastaid. Parmalat kasutas meisterlikult *offshore* kontosid, kus varjas suuri varasid. Lisaks võttis Parmalat laenu, olenemata sellest et raha väidetavalt oli. Investorid oleks pidanud märkama, et Parmalatil oli suur võlakoorem võrreldes sama valdkonna keskmisega. Investorid laenasid, kuna arvasid, et piimatööstus on madala riskiga tegevusala ning ettevõtet auditeerivad pikaajaliselt väärivad audiitorid. (The Parmalat...2003)
- 3) Pettusejuhtumi tuvastamiseks, oleksid investorid pidanud koguma rohkem tõendusmaterjali ettevõtte tegeliku finantsseisundi kohta. Audiitorid oleksid pidanud arvestama eedatava võimalusega, et ettevõtte juhtimine on autokraatne ning võib aset leida kokkumäng.
- 4) Autori arvates on pettuse kolmnurgast esindatud Parmalati pettusejuhtumis võimaluse ja õigustuse tegurid. Kõigepealt oli tegemist pereettevõttega, mis on õigustuse element. Itaalia pereväärtusi silmas pidades on eetilisel nende ühiskonnas kõige olulisemal kohal pere ning nende jaoks ollakse kõigevalmis. Kultuurilisi erisusi arvesse võttes tuleks hoida silma peal pereäridel, kuna see on üks õigustuse tegur, kus võib esineda kokkumäng. Kuna audiitorfirmasid olid mitu ning nendega olid pikad kliendisuhed, siis välisele keskkonnale jättis see usaldusväärse mulje. Võimaluse tegur tuli juhtumisel esile, kui pank andis laenu, kuigi ettevõtte oli suur võlakoorem, mida ettevõtte oskas hästi varjata. Samuti varjas ettevõtte oma varasid *offshore* kontodel. Tänu võimalusele sai Parmalat oma käitumist õigustada.

Eesti pettusejuhtum 3: Elle Eskusson, raamatupidaja (2016)

Pettuses kannatanud ettevõtted ja pettuse toimumise aeg: AS Mustamäe tee 16 (4 aastat), OÜ Cordia (3 aastat), Influx Estonia OÜ (4 aastat), OÜ Vaba Valik (3 aastat), OÜ perearst XXXX (1 aasta), OÜ KORH Teenused (4 aastat), Tarleva OÜ (2016), Crowley & Aziraphale Consulting OÜ (2 aastat), Telnest Invest OÜ (1 aasta 2012-2013), Baltplan OÜ (2 aastat), Carena Vara OÜ (1 aasta), OÜ Makrokapital (4 aastat), OÜ OML Konsult (4 aastat), OÜ Reede (4 aastat), Est-Europe OÜ (4 aastat), AS Mustamäe tee 16 (3 aastat), OÜ Marja Arenduse Kinnisvara (3 aastat), OÜ Vodafone (3 aastat), E.PIHLAKU OÜ (3 aastat), AS Gildhall (2016), OÜ Suur-Karja 8 (2013). (Kriminaalasi Elle...2016; lk 6-17)

AS Mustamäe tee 16 kestis pettus raamatupidaja poolt 4 aastat ning rahaline kahju oli 434 570,85 eurot. AS Mustamäe tee 16 – 2015.a aruandel märkusega arvamus kinnisvarainvesteeringu ümberhindluse kohta (Grant Thornton Baltic OÜ). Teistel firmadel audiitor puudub.

- 1) Elle Eskusson'i süüdistati korduvas ja suures ulatuses omastamises, kus talle usaldatud võõra vara ebaseaduslikult enda ja kolmandate isikute kasuks pööras. Elle Eskusson osutas eeltoodud ettevõtetele raamatupidamisalaseid teenuseid OÜ Eskusson firma alt. Ta omas nimetatud ettevõtete arveldusarvetele ligipääsu, mis võimaldas tal teha ka ülekandeid kontolt. Elle Eskusson teostas äriühingute arveldusarvetelt ettevõtte tahte vastaselt kandeid Maksu- ja Tolliameti erinevatele ettemaksukontodele. Nimelt kandis Elle Eskusson ettevõtete arveldusarvetelt, näidates kande sisus endaga seotud äriühingute (OÜ Eskusson, 4Home Trading OÜ, El Anni Kinnisvara Eesti OÜ) ja oma tütre viitenumbreid, rahalisi vahendeid Maksu- ja Tolliameti ettemaksukontodele kokku summas 1,3 miljonit eurot. Elle Eskusson tunnistati KarS § 201 lg 2 p-de 1 ja 2 järgi kvalifitseeritud kuriteo toimepanemises süüdi ja mõisteti viis aastat vangistust. Elle Eskusson põhjendas oma käitumist hasartmängusõltuvusega. (*Ibid.*) Ettevõtte enammakstud käibemaksu tagastused liikusid raamatupidajaga seotud ettevõttele. Teise ettevõtte omanikul tekib kahtlus, kui ta enda võrdluste käigus tuvastab, et EMTA-le deklareeritud summad ei ole kooskõlas ettevõtte poolt tehtud tehingutega ehk deklareeritud oli õige summa, kuid makse tasuti EMTA-le rohkem, märkides viitenumbriks raamatupidajaga seotud ettevõtte viitenumbri. Ettevõtte omaniku päringu peale selgitas raamatupidaja, et raha on EMTA ettemaksu kontol, ettevõtte omanik konto jääki EMTA süsteemis ei kontrollinud. Raamatupidaja kajastas ettemaksukonto saldot

raamatupidamises suuremana, kui see tegelikult oli. Prokuratuuri andmeil oli raamatupidaja ohvriteks kokku 20 ettevõtet. Suurimat kahju kandis ettevõtte, kellelt omastati ligi 580 000 eurot ehk Reede OÜ. (*Ibid.*, lk 5-19)

- 2) Põhjused, miks pettust ei tuvastatud oli see, et antud juhul oli raamatupidajal olnud suur usaldusväärsus ettevõtete poolt ja kontrolli tema üle ei teostatud juhtide poolt. Eesti Maksu- ja Tolliamet ei kontrolli nii tõhusalt enamakstud käibemaksu puhul viitenumbreid.
- 3) Pettuse tuvastamiseks oleksid kõik ettevõtted pidanud raamatupidaja ülekandeid kontrollima. Funktsioonide lahususe printsiibi kohaselt tuleb organisatsioonis ülesanded jagada töötajate vahel selliselt, et tagatud oleks piisav kontroll ja protsesside efektiivsus. Väikestes ettevõtetes, kus on üks raamatupidaja, saab kogu protsessi jagada juhi ja raamatupidaja vahel. Käibemaksukohustuslastel tuleks enamakstud käibemaksu tagastustega seotud riskid üle hinnata ja sätestada asjakohaselt funktsioonide jaotus töötajate vahel. Tuleb kontrollida EMTA-st käibemaksu tagastuste viitenumbreid – igal ettevõttel on üks unikaalne viitenumber, mida saab maksekorraldusel üle vaadata.
- 4) Lõputöö autori seisukohalt olid pettuse kolmnurga elementidest Elle Eskussoni juhtumise esikohal surve ning seejärel võimaluse element. Esmalt juhib autor tähelepanu, et raamatupidaja oli tegelikkuses hasartmängur ning sellest tulenevalt oli tegemist paheliku surve liigiga. Samuti olid raamatupidaja käsutuses 20-e ettevõtte pangakonto ligipääsud ning survest tulenevalt ilmselt oma vahenditest hasartmängu mängimiseks ei piisanud. Seetõttu leidis raamatupidaja võimaluse, läbi oma ametialase positsiooni, finantseerida oma isiklikke pahesid läbi ettevõtete pangakontode. Autor arvab, et kui esimesed korrad õnnestusid edukalt raamatupidajal enamakstud käibemaks oma nimega seotud kontodele kanda, siis tema teguviis muutus süsteemsemaks kui pettust ei avastatud. Raamatupidaja alustas süsteemset tegevust 2012. aastal kõigepealt 6 firmaga ning 2013. aastal lisandus veel 7 ettevõtet ning järgnevatel aastatel (2014-2016. a) lisandusid ülejäänud 7 ettevõtet. Nendest andmetest selgub, et raamatupidaja oli alguses julgem ja korrapärasem pettuse läbiviimisel ning hiljem muutus ettevaatlikumaks, kuna regulaarsus enamate ettevõtete pettmisel vähenes. Tähelepanuväärne on see, et enamus olid väikesed ettevõtted, kus puudus audiitorkontroll kui ka juhtkonna pidev kontroll-järelevalve. Järelikult oli pettuse skeem nii eriline, et juhtkonnal puudusid teadmised või oskused sellist sorti pettust tuvastada. Raamatupidamisteenuse osutamine eeldab ettevõtte poolt usaldusväärust ning ilmselt olid ettevõtted andnud raamatupidajale täieliku voli

korraldada kogu raamatupidamine, ilma täiendava kontrollita. Lisaks eelkõneldud osapooltele oli kolmas osapool EMTA, kelle oma süsteemid ei tuvastanud pettust, kuna kontrolle tehakse pisteliselt. Seega kokkuvõttes saab ettevõtte ennast kaitsta ainult enda ressursidega, kuna juhtkonnal lasub kohustus oma varasid hoida ning finantsaruandlust korrektselt esitada.

Pettusejuhtumite analüüsi tulemusena esitab autor ülevaate ning hindab ohumärke tabelis 4.

Tabel 4. Pettusejuhtumite ülevaade ja hindamine

Faktor/ juhtum	Enron	Parmalat	Elle Eskusson
Pettuse liik	Kohustuste alahindamine	Andmete vale või ebatäpne esitamine või esitamata jätmine	Omastamine/maksupettus KarS § 201 lg 2 p 1 ja p 2
Pettuse summa	4 miljardit dollarit	14 miljardit eurot	1,37 miljonit eurot
Pettuse toimumise aeg	2001	2003	2012-2016
Pettuse ohumärgid	<ul style="list-style-type: none"> • Audiitoriga olid pikad kliendisuhted • Tähelepanuväärsed tehingud seotud osapooltega • Juhtkonna orienteeritus kasumile • Nõukogu tõhusa kontrollimehhanismi puudumine • Juhtkonna poolt isiklike ja ettevõtte eesmärkide täitmine 	<ul style="list-style-type: none"> • Ettevõtte varjas varasid <i>offshore</i> kontol • Ettevõttel oli suur võlakoorem • Audiitoriga olid pikad kliendisuhted • Audiitorfirma sid oli mitu 	<ul style="list-style-type: none"> • *Raamatupidaja pikk staaž (max 13 aastat ettevõttes) • *Suulised lepingud raamatupidamisteenuse osutamiseks • *Varasemalt süüdi mõistetud omastamises • *Raamatupidaja hasartmängusõltuvus • *Kontrollisüsteemi puudumine ülekannete tegemisel • *EMTA ei kontrolli viitenumbreid
Pettuse kolmnurga analüüs	Õigustus, võimalus, surve	Õigustus, võimalus	Surve, võimalus

Allikas: Autori koostatud

Enroni, Parmalati ja Elle Eskussoni pettusejuhtumeid iseloomustavad isiklike survete olemasolu ja kontrollide puudus ettevõtte ja riigi tasandil.

Parmalati juhtum oli iseloomulik oma rahalise kahju poolest, varade peitmine *offshore* kontodele ning pikajalised kliendisuhed kahe erineva audiitorfirmaga, ettevõtte märkimisväärne võlakoores ning panga tähelapanematus laenu andmisel.

Enroni pettusejuhtumi ohumärgid olid nõukogu tõhusa kontrollimehhanismi puudumine juhtkonna üle, tähelepanuväärsed tehingud seotud osapooltega, juhtkonna orienteeritus kasumile, pikajaline kliendisuhe audiitoriga ning ettevõtte töötajate poolt ettevõtte ja isiklike eesmärkide saavutamine pettuse läbi.

Elle Eskussoni pettusejuhtumi hindamisel olid ohumärgid raamatupidaja pikk staaž paljudes ettevõtetes, osades ettevõtetes baseerus leping raamatupidajaga ainult suulise kokkuleppena, raamatupidaja oli varasemalt süüdi mõistetud karistusregistris, raamatupidajale liigselt usaldatud tööülesanded ilma kontrollita.

Kvalitatiivse analüüsi kaudu leidis lõputöö autor, et pettuse kolmnurga elemendid on esindatud kõikides pettusejuhtumites. Ühisosa nendes juhtumites oli see, et kõikides esinesid ohumärgid, kas kultuurilisi või eetilisi väärtusi silmas pidades. Pettusejuhtumite uurimise eesmärk oli süvendada igasse juhtumisse ning vaadata erisusi ning ühisosa ning teha järeldusi, mis suurendaksid teadlikkust pettuste osas. Autori arvates on vajalik pidevalt ennast uute juhtumitega kurssi viia, kuna pettuse vormid on meie muutavas keskkonnas samuti muutliku iseloomuga. Sealjuures pettuse kolmnurga elemendid on oma tähenduses aegumatud, kuna need iseloomustavad inimkäitumist ning –norme. Pettuse skeemid, aga arenevad keskkonnas vastavalt tehnoloogia arneguga ning seetõttu teadmiste täiendamine ennetamisprotsessis on oluline.

2.3 Järeldused ja ettepanekud

Ümbritseva keskkonna surve ettevõtete töötajatele on suur pettuste toime panemiseks ning finantstulemustega manipuleerimiseks. Uuringutest analüüsides selgus, et ligi pool ettevõtete juhtidest on teadlikud, et nende organisatsioonis väärkajastatakse finantsinformatsiooni, et vastata omanike ning investorite ootustele.

Kui ettevõtte juhtkond tunnistab, et ettevõttes võivad esineda pettuseriskid, siis see ettevõtte on lõppkokkuvõttes rohkem kaitstud. See ettevõtte juhtkond, kes ei tunnista oma ettevõttes pettuseriske võib olla märksa haavatavam pettuste suhtes, kuna ei oska olla valmis võimalikeks tagajärgedeks.

Tulemusrikas pettuseriskide juhtimine nõuab põhjalikke riskide kirjeldust ja hindamist. Organisatsioonis peavad olema konkreetsed töötajad, kes vastutavad riskide ärahoidmise eest ning selgelt peab olema määratletud ka võimalik tagajärg ehk karistusmeede. Pettuseriskide informatsioon peab olema ettevõttes avalikustatud ning nagu välismaal, võiks olla *hotline* ehk vihje esitamise või nõuande andmise koht.

Enamik ettevõtteid ei avalikusta organisatsioonisiseseid pettusejuhtumeid. Selle tagajärjel võib ettevõttele tulla avalik maine kahju klientide, pankade, tarnijate kui ka investorite näol. Tavaliselt vaibub ettevõtte pettusejuhtum töötaja vallandamisega, mis tähendab ka selle konkreetse töötaja teadmiste ja kogemustega inimesest ilma jäämist.

Pettuste arv väheneks, kui pettuse toimepanija usuks või teaks, et saadav kasu pole suur ning pettus tuvastatakse või potentsiaalne karistus on ebamääraselt kõrge. Põhiline võimalus selle saavutamiseks ja pettuse ennetamiseks on luua terviklik kontrollisüsteem pettuste ennetamiseks või vähemalt pettuse tuvastamiseks.

Kokkuvõtlikult võib väita, et ettevõtte finantspettuse ohumärke on võimalik finantsaruandest tuvastada, kuid otseselt ei ole võimalik finantsaruande põhjal kindlaks määrata, kas tegemist on pettusega või põhjendatud kõrvalekaldega. Kuna välisaudiitoritel on ligipääs suuremale info hulgale, siis peaks finantspettuste ohumärkide tuvastamine neil olema paremini märgatav.

Arvestada tuleb, et välisaudiitor näeb ettevõtet üksikutel kordadel, ei tunne täielikult ettevõtte siseseid protsesse (teab ainult kirjapandud ja väidetavaid protsesse), ei tunne ettevõttes töötavaid inimesi (ei tea surveid, õigustusi). Sellest tulenevalt peavad ka ettevõtete omanikud pidevalt teostama järelevalvet

kas ise või palgates ettevõttesse siseaudiitorid, kellel on pidev ülevaade kõikidest kontrollidest ja võimalikest riskikohtadest, et vältida olulisi pettusi.

Lõputöö autor soovib siinkohal ettevõtetele:

- analüüsida pettuseriski strateegia võimalusi;
- vaadata üle finantskontrollmehhanismi puudused;
- pettuse kahtluse korral kasutada pettuse kolmnurga analüüsi;
- tagada organisatsioonikultuuri eetilised väärtused;
- hoida pidevalt kursis ja koolitada töötajaid, et olla teadlikud erinevate pettuse toimepaneku viiside ja nende tuvastamise võimalustega;
- kaasata suuremate ja riskantsemate pettuste puhul ka sertifitseeritud erapooletud pettuseuurijad.

Autor analüüsis kolme pettusejuhtumit: Enron, Parmalat ja Elle Eskusson. Need juhtumid olid riigiti väga erinevad kuid leidis ühisosa: neil kõigil oli märkmisväärsed tagajärjed. Autori arvates on nende pettusejuhtumite näitel suurimad riskikohad töötajate võimalus pettusi toime panna ilma, et keegi oleks järelevalvet teostades tabanud petturit teolt.

Pettusejuhtumite hindamisel selgus, et juhtumite analüüs aitab suurendada kompetentsi pettuste tuvastamisel ja vastamisel. Oluline on leida need ohumärgid, mis iseloomustavad töötaja võimalikke surveid, võimalusi ja õigustusi. Tuleb kasuks ka skeptitsismi suurendamine, kuna tavaliselt pettusekeemid on oma keerukusastmelt esmapilgul mõistmatud.

Enamikes pettusejuhtumites esinesid pettuse kolmnurga elemendid. Kvalitatiivse analüüsi kaudu leidis lõputöö autor, et pettuse kolmnurga elemendid on esindatud kõikides pettusejuhtumites. Ühisosa nendes juhtumites oli see, et kõikides esinesid ohumärgid, kas kultuurilisi või eetilisi väärtusi silmas pidades. Pettusejuhtumite uurimise eesmärk oli süvendada igasse juhtumisse ning vaadata erisusi ning ühisosa ning teha järeldusi, mis suurendaksid teadlikkust pettuste osas. Autori arvates on vajalik pidevalt ennast uute juhtumitega kurssi viia, kuna pettuse vormid on meie muutuv keskkonnas samuti muutliku iseloomuga. Sealjuures pettuse kolmnurga elemendid on oma tähenduses aegumatud, kuna need iseloomustavad inimekäitumist ning –norme. Pettuse skeemid, aga arenevad keskkonnas vastavalt tehnoloogia arneguga ning seetõttu teadmiste täiendamine ennetamisprotsessis on oluline.

Lõputöö autor teeb ettepaneku tulevastes töödes hinnata veel pettuseriskide maandamise meetodeid ning kasutada selleks kvantitatiivset uurimismeetodit. Autor kutsub ülesse leidma võimalusi töötajate poolt tahtlikult toime pandud finantspettuste ennetamiseks.

Majandusüksuse valitsemine on väga vastutusrikas tegevus, kuna hõlmab väga paljude protsesside ja ressursside juhtumist. Eesmärk on see, et töötajatel oleks turvaline keskkond ja ettevõttel läheks majanduslikult edukalt. Juhtkonna vastutusalasse jääb ka ettevõtte ressursside kaitsmine. Seda saab tagada läbimõeldud riskistrateegia süsteemi loomisega, et kindlustada pettuste ennetamine ja tuvastamine. Juhtkonna nägemuses peab pettuste riskistrateegia olema kindlapiirilisel määratletud, samuti on vajalik läbi mõelda tagajärgedega tegelemine. Kui karistus pettuse eest on selgelt defineeritud, siis on see juba ühe võimaliku petturi stiimuli ärahoidmine ehk ennetamine.

Ettevõtte peab samuti panustama eetilise käitumise kultuuri loomisele, seda nii värbamisprotsessis kui ka olemasoleva personaliga. Tihtipeale on ettevõtte väärtused loodud kommertseesmärgil, et ennast väliskeskkonnale reklaamida parimast küljest, kuid ettevõttesiseselt ei toonitata väärtuste olulisust ning väärtused leiavad koha kõigest seina peal.

Töö alguses tõi autor uurigust välja fakti, et petturi profiili seostatakse inimesega, kes on töötanud keskmiselt 3-5 aastat. See on selline tööfaas, kus töö olemus on selgeks saanud ning võib esineda motivatsioonikriis, kuna ootused töötajale on suurenenud eesmärkide ja vastutuse osas. Sellisel juhul survestab ettevõtte töötajalt paremaid tulemusi ning läbi selle õigustab pikaajalise staažiga töötaja end pettust sooritama. Sellisel töötajal on ettevõtte kõik süsteemid ning kontrollimehhanismid tuttavad, samuti puudused ning madala moraali olemasolul on väga lihtne juba leida võimalusi, kuidas talle püstitatud eesmärgid „tõhusamalt“ täita. Ettepanek on see, et mitte kaotada selliste teadmistega inimesi on nendega vaja pidevalt tegeleda, kas järjepidevalt motiveerida või töörahulolu kaardistada. Ettevõtte töötajad on oma ettevõtte nägu.

Lõputöö autor arvab, et organisatsiooni harmoonilise ja eetilise töökultuuri tagamiseks peab kogu meeskond vaeva nägema. Initsiatiiv peab tulema juhtkonnalt ning jagunema vastavalt eritasanditel keskastmejuhtide ja töötajate vahel. Pettuse riskistrateegia on ettevõtte jaoks esimene samm pettuste ennetamisel ja tuvastamisel.

Tugevat rõhku tuleb pettuste ärahoidmisel panna töötajate teadlikustamisele ja samuti üle vaadata olemasolevad kontrollimehhanismid ning nende praeguse toimimise. Kuna pettuse ära tundmine tuleb esmalt eelaimduse kui ka kogemuse koosmõjul, siis tuleks vilumuse saavutamiseks uurida erinevaid

pettusejuhtumieid ning leida ohumärgid ning need seostada pettuse kolmnurga analüüsiga. See tagab teadlikkuse ja arusaamise, mis aitab tuvastada tulevikus enam pettusi.

KOKKUVÕTE

Lõputöö eesmärgiks on leida meetodeid finantspettuste ennetamiseks ja tuua välja pettusejuhtumite alusel enamlevinud riskikohad.

Lõputöö autor leiab meetodeid finantspettuste ennetamiseks hinnates organisatsiooni sise- ja väliskeskonna pettuseriskide võimaluste, tugevuste, nõrkuste ja ohtude hinnangute tulemusel strateegia vajalikkust. Autor on hinnanud uuritud materjali põhjal finantspettuse ennetamise võimalusi ning arvab, et riskide hindamisel on vaja välja tuua vastutusrollide jaotuse juhtkonna, siseaudiitori, keskastmejuhtide, tehnoloogiliste lahenduste ja personali lõikes ning hinnanud iga osa olulisust üldeesmärkide saavutamisel.

Autor analüüsis pettusejuhtumite alusel enamlevinud riskikohtasid rakendades ettusejuhtumi analüüsi pettuste tuvastamisel. Töös on kasutatud kohtulahendeid, audiitorfirmade ja teiste autorite uuringuid. Pettusejuhtumid valis autor välja kolme erinev riigi seast: USA, Itaalia ja Eesti, et anda võimalikult lai ülevaade riikide riskikohtade erisustest ja ühisosast. Finantspettuste juhtumianalüüsis toob autor esile juhtumi kirjelduse, põhjused, miks pettust ei tuvastatud ning, mida oleks saanud teha pettuse avastamiseks ning pettuse kolmnurga elemendid.

Läbiviidud analüüsi tulemusena selgus, et tihtipeale ettevõtted, välised audiitorid, investorid ja kolmandada osapooled ei suuda tuvastada või tõestada pettuse toimumist liiga vähese finantsinformatsiooni või kutsealaste nõuete tõttu. Tihtipeale toimub pettuse tuvastamine hoopis vihje alusel. Juhtumianalüüsides selgus, et osapooled juhtumis omavad sarnaseid käitumismustreid. Pettusejuhtumi uuringute abil avastatud puudused aitavad pettusi paremini tuvastada. Pettusealaseid teadmisi ja kompetentsi on võimalik arendada läbi pettusejuhtumite analüüsi, olles üheks peamiseks meetodiks, mis aitaks pettuste tuvastamisel.

Lõputöö uurimisülesannetest lähtuvalt on lõputöö autor uurinud pettuse riske ning nende põhjuseid, millest selgus, et pettuse tuvastamisel on vastutuse roll äärmiselt ähmane, kuna avastamine või pettuse otsimine ei ole otseselt kellegi kohustus. Pigem saabub pettuse kohta vihje kolmandalt isikult, kelle

eetiline käitumisnorm seda võimaldas. Alles seejärel kui on tõendeid pettuse indikaatorite kohta ning saab juhtumit uurima hakata.

Ettevõtte mainekahju ärahoidmiseks ning kohtukulude kokku hoidmiseks tihtipeale juhtumid ei jõua kohtusaalidesse, vaid need vaibuvad töötaja vallandamisega. See tähendab sisuliselt seda, et probleemiga ei tegeleta ning lükatakse edasi kuni järgmise korrani.

Kuna keegi vastutust ei võta ja sisuliselt lõppohver on antud pettusejuhtumitel ettevõtte ise, siis saab ta ainsana ennast ise kaitsta. Selleks tuleb vaadata probleemi süvitsi, ehk minna põhipõhjusteni, miks pettused sünnivad. Petturil on madal moraal või kalduvus ebeseaduslikule teole, mille võib algtada võimaluse või surve või õigustuse olemasolu. Seetõttu saabki ettevõtte ära teha vaid seda, et personali värbamisel organsiatsioonikultuuri ja uue töötaja eetiliste väärtuste põhjalik kokkusobivuse hindamine.

Kokkuvõtlikult on firma otsustajad need, kelle valikutest sõltub, missuguseid eetikanorme kasutavad ettevõttes ka töötajad. Juhid peegeldavad oma käitumist ja moraali. Kui ettevõttel on toimiv organisatsioonikultuur, väärtushinnangud ja eetika, mille järgi hinnatakse olemasolevaid ja värvatakse uusi töötajaid, siis toimuks ka vähem petuskeeme. Samuti on heaks materjaliks pettusejuhtumite analüüs, mille baasil saab teadmisi võimalike ohtude vältimiseks.

Pettuseriskide ennetamiseks ja tuvastamiseks peab kaasatud olema kogu organisatsioon, et toimiks tõhus järelevalve. Ettevõtte peab mõistma, et pettuse kolmnurga faktorid ajendavad ja levitavad töökeskonna madalat moraali, mis on soodustavad pettuste võimaluse, surve ja õigustuse tekkimist. Töötajate tahtlikult toime pandud pettuste probleem on aktuaalne kogu maailmas ning ükski ettevõtte ei jää suuremal ega vähemal määral sellest puutumata. Seda fakti tunnistades algab ennetustöö majandusüksuse strateegilisest valitsemisest ning kandub edasi ka kogu organisatsioonikultuuri.

Lõputöö autori järeldus majandusüksuse riskide hindamisel on see, et tuleks analüüsida ettevõttepõhiselt pettuse riskide hindamise võimalusi. Seejärel tuleb vaadata üle olemasolevad finantskontrolli mehhanismide puudused, et luua turvalisem keskkond. Pettuse kahtluse korral rakendada pettuse kolmnurga analüüsi meetodit. Organisatsioonikultuuri väärtuste põhimõtetega saab majandusüksus tagada kõrge töömoraaliga keskkonna. Ettevõtte töötajatele tuleb kasuks järjepidevalt kursis olla pettuste võimalikest vormidest, et õigeaegselt pettust avastada ning tõkestada.

VIIDATUD ALLIKAD

1. *Adjusting the Lens on Economic Crime: Preparation Brings Opportunity Back Into Focus. Global Economic Crime Survey 2016.* (2016). PwC. [WWW] <http://preview.thenewsmarket.com/Previews/PWC/DocumentAssets/422882.pdf> (13.05.2017)
2. *Corporate misconduct – individual consequences. Global Enforcement Focuses the Spotlight On Executive Integrity: 14th Global Fraud Survey.* (2016). Ernst & Young Global Limited. [WWW] [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-global-fraud-survey-2016/\\$FILE/ey-global-fraud-survey-final.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-global-fraud-survey-2016/$FILE/ey-global-fraud-survey-final.pdf) (13.05.2017)
3. *Ettevõtete üldjuhtimisraamistiku areng.* (2005). Euroopa Keskpank [WWW] <http://www.eestipank.ee/search/gss/enron> (13.05.2017)
4. Karistusseadustik. Vastu võetud 06.06.2001. - RT I 2001, 61, 364 ... RT I, 31.12.2016, 14.
5. **Kooskora, M.** (2003). *Enroni hukutas vale juhtimine.* [WWW] <http://m.arileht.delfi.ee/article.php?id=50948249> (13.05.2017)
6. *Kriminaalasi Elle Eskusson süüdistuses KarS § 201 lg 2 p-de 1 ja 2 järgi üldmenetluses.* (2016). Riigi Teataja. [WWW] <https://www.riigiteataja.ee/kohtulahendid/detailid.html?id=197265662> (13.05.2017).
7. Rahvusvaheline auditeerimise standard (Eesti) 200*: „Sõltumatu audiitori üldised eesmärgid ja auditi läbiviimine kooskõlas rahvusvaheliste auditeerimise standarditega“. Kehtib 15.12.2016. [WWW] <https://www.audiitorkogu.ee/uploads/ISA-d%20alates%202016-12-15/ISA%20%28EE%29%20240.pdf> (13.05.2017)
8. Rahvusvaheline auditeerimise standard (Eesti) 240*: „Audiitori kohustused finantsaruannete auditeerimisel seoses pettusega“. Kehtib 15.12.2016. [WWW] <https://www.audiitorkogu.ee/uploads/ISA-d%20alates%202016-12-15/ISA%20%28EE%29%20240.pdf> (13.05.2017)
9. Rahvusvaheline auditeerimise standard (Eesti) 315*: „Olulise väärkajastamise riskide tuvastamine ja hindamine majandusüksusest ja selle keskkonnast arusaamise kaudu“ Kehtib 15.12.2016. [WWW] <https://www.audiitorkogu.ee/uploads/ISA-d%20alates%202016-12-15/ISA%20%28EE%29%20240.pdf> (13.05.2017)

10. Rahvusvaheline auditeerimise standard (Eesti) 520*: „Analüütilised protseduurid“. Kehtib 15.12.2009. [WWW] <https://audiitorkogu.ee/uploads/Standardid%20kuni%202016/isa520ee.pdf> (13.05.2017)
11. *Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse: 2016 Global Fraud Study*. (2016). Association of Certified Fraud Examiners. [WWW] <https://www.acfe.com/rtn2016/docs/2016-report-to-the-nations.pdf> (13.05.2017).
12. **Rimkus, R.** (2003). *Parmalat*. CFA Institute [WWW] <https://www.econcrises.org/2016/11/29/parmalat/> (13.05.2017)
13. *Risk Governance: Balancing Risk and Reward. Report of the NACD: Blue Ribbon Commission*. (2009). National Association of Corporate Directors. [WWW] http://www.wlrk.com/docs/1605831_1.pdf (13.05.2017)
14. **Spencer Pickett, K. H., Pickett, J. M.** (2003). *Valgekraede pettused: Ennetamine, tuvastamine ja tagajärgede analüüs*. Tartu: Fontes. 288 lk.
15. **Zimbelman, M. F., Albrecht, C. C.** (2012). *Forensic Accounting, Fourth Edition, International Edition*. Kanada: South-Western, Cengage Learning. 667 lk.
16. **Tolk, Ü.** *SWOT analüüs*. [WWW] <http://e-ope.khk.ee/oo/evoti/SWOT/index.html> (13.05.2017)
17. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Vastu võetud 27.03.2002. – RT I 2002, 35, 216 ... 12.03.2015,106.

SUMMARY

INTENTIONALLY COMMITTED FINANCIAL FRAUD BY THE STAFF AND RISK MANAGEMENT METHODS OF THE ENTITY

Eleri Kask

Language: Estonian

Figures: 2

Pages: 39

Tables: 3

References: 17

Appendixes: -

Fraud can have a significant social and psychological impact on the individuals, businesses, society, and the economy as a whole. A large corporate crashing due to fraud may affect both the company's employees, vendors, employees, banks and investors. It also indirectly affects the taxpayers and the public services, because of the decline of large corporate tax contribution to the Treasury. Fraud may also be an investment for future criminal activities. Therefore, fraud is a growing threat both to society as a whole and also to economic prosperity.

The thesis aims to find methods to prevent financial fraud and bring out the basis of the cases of fraud through the most common points of risk. The author of the thesis used the SWOT analysis assessment, and the evaluation method of fraud.

The thesis the author's conclusion is that the assessment of the risks of an entity should be the basis of risk assessment, to analyse the possibilities of fraud. Then it is required to review the existing deficiencies in the mechanisms of financial control that will allow a safer working environment. Suspicion of fraud implements the fraud triangle analysis method. Behind the values of organizational culture can be a business entity to ensure high morale environment. The company's workers must be informed of the potential threat of fraud and to be consistently in favour of forms of fraud and eventually detect and prevent fraud risks.

Deklareerin, et käesolev lõputöö, mis on minu iseseisva töö tulemus, on esitatud Tallinna Tehnikaülikooli diplomi taotlemiseks ning selle alusel ei ole varem taotletud akadeemilist kraadi ega diplomit.

Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjanduslikest allikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Autor:
(Eleri Kask, 29. mai 2017)

Üliõpilaskood: 145936BDMR

Töö vastab kehtivatele nõuetele.

Juhendaja:
(Pille Kaarlõp, 29. mai 2017)

Kaitsmisele lubatud: ”.....” 2017

Kaitsmiskomisjoni esimees:

.....
(nimi, allkiri)